

בולי חנוכה

"Hanukka" Stamps

151
7.11.72

ה ש י ר ו ת ה ב ו ל א י
ירושלים, תל אביב - יפו, חיפה, טבריה, נתניה
באר שבע, נ.ת. לוד, אשקלון, רחובות, נהריה
PHILATELIC SERVICES
TEL AVIV - YAFO • ISRAEL

בכל בית יהודי מדליקים למן כ"ה בכסלו במשך שמונה ימים נרות חנוכה, לזכר נצחון החשמונאים, נס פח השמן וחנוכת המקדש על ידי יהודה המכבי. אין איפוא פלא, שבין תשמישי המצווה הקדומים והנפוצים ביותר ביהדות, תופסת מנורת החנוכה את אחד המקומות המכובדים ביותר.

יש להניח, שבימי קדם נהגו להעמיד נרות קטנים זה ליד זה, כשבכל אחד מהם פִּי־השמן ופִּי־הפתיל – ואלה היו וודאי הדוגמאות הראשונות ל"שרגא דחנוכתא" הנזכר בתלמוד. במרוצת הזמן התפתחו צורות מנורת החנוכה, למן מנורת החרס והאבן ועד מנורות הפלז, הארד, החרסיה והכסף של ימינו.

כבכל יצירה אמנותית, בעלת עבר של דורות רבים, כגון בתי־כנסת, מצבות בתי־עלמין, הדסים לבשמים, כתובות וכיו"ב, משתקפת גם במנורת החנוכה סינתיזה מעניינת, ופעמים גם נאה, בין הנימה היהודית, פרי המסורת העתיקה, לבין השפעות סגנוניות, בנות הזמן והסביבה. ואכן, המבנה של מנורת החנוכה, צורות דפנותיה, בזיכה, ה"שמש", האלמנטים הארכיטקטוניים והעיטורים מכאן, המוטיבים הלקוחים מעולם החי והצומח, תיאורי דמויות, סמלים, כתובות – כל אותו עולם קישוטי עשיר ומגוון של צורות ונושאים המתגלם בחומרים ובעיבודים השונים; ומאפשר לנו לעקוב יפה אחר התפתחות תשמיש מצווה זה ואחר התפתחות הטעם האמנותי של יוצרו האלמוני משך תקופה ארוכה למדי, למן תקופת התלמוד ועד תקומת ישראל בימינו.

הבולים בסידרה חדשה זו מוקדשים לאילו טיפוסים מעניינים של מנורות חנוכה.

0.12 ל"י – מנורת חנוכה עשויה פלז, ממרוקו, מהמאות ה"ח-י"ט, הנמצאת במוזיאון ישראל, היא אחת הדוגמאות הטיפוסיות למנורות חנוכה של יהודי מרוקו.

מבחינה ארכיטקטונית הרי שורת הפתחים שבדופן האחורית שלה – שמונה במספר – כמספר בזיכה – בעלי קשתות־פרסה, מעידים יפה על השפעת האדריכלות הערבית־מוסלמית על מבנה המנורות האלה. אך מבחינת העיטורים הן מגלות לנו את קיומו של קישוט יהודי עשיר, בעל מסורת של דורות רבים בארץ זו, הבא לידי ביטוי מצד אחד בתשלובת הנחמדה של סרטים אורנמנטליים, עדינים שמעל ומתחת הפתחים הנ"ל, המזכירים לנו את התשלובות של העריבסקא "היהודית" (השונה מהמוסלמית בשל הבלטת המוטיב הצמחי – ולא הגיאומטרי, האופייני לעריבסקא הקלאסית); ; ומצד שני – באותו מוטיב יהודי עתיק־יומין, הלא הם זוגות צפרים בהסדרם ההרלדי, הידוע לנו כבר מפסיפסי בתי־הכנסת הקדומים, מהמאות הראשונות אחר חוב"ש (כמו בביהכ"נ העתיק בבית אלפא, למשל) ומקישוטי אילו תשמישי־קדושה ומצווה באמנות המאוחרת יותר של יהדות אירופה.

כמרבית מנורות החנוכה של היהדות הספרדית (באיטליה, הולנד וארצות המזרח), נועדה גם מנורת החנוכה של יהודי מרוקו לתליה ולא להצבה – ולכן היא מצוידת בחלקה העליון בוו־תליה, עשוי בצורת גלגל מקושט בעיטור צמחי, המאפשר את תלייתה על גבי קיר.

0.25 ל"י — מנורת חנוכה עשויה פליז, מפולין, מהמאה ה-י"ח, הנמצאת במוזיאון ישראל. במאות ה-י"ז-י"ח נוצר בקהילות מזרח אירופה טיפוס מנורת חנוכה בעלת מוטיבים קישוטיים אופייניים.

המוטיבים הקישוטיים האלה, יצוקים או מגולפים בפליז, באו כאן לידי ביטוי אסתטי בעיקר על-ידי עיצובם ההרלדי הנאה, הלא הם זוגות האריות, הצבאים, הצפרים או הנחשים הלופתים את כד השמן (כמו במנורת החנוכה שבציור הבול) או כתר תורה, עץ החיים, מנורה בעלת שבעה קנים או סמלים יהודיים אחרים — וכל אלה בתוך משוגת עלים ופרחים המשמשת רקע תפאורי נחמד לדופן האחורית, ופעמים גם לדפנות הצדדיות, של מנורת החנוכה. ואכן, במנורות אלה ניכרת הנטייה הברורה של יוצריהן האלמונים לפארן באורנמנטיקה עשירה הלקוחה מעולם החי והצומח, במוטיבים אדריכליים וכן בסמלים יהודיים טיפוסיים בדומה לאותם קישוטים המצויים לעיתים קרובות בציורי-קיר בבתי-כנסת הבנויים עץ,

בגילופי האבן של מצבות בתי-עלמין או במגורות הנייר לשבועות. בניגוד למנורת החנוכה של יהדות ספרד ושל ארצות המזרח, הרי מנורת החנוכה האשכנזית בכלל ושל יהודי פולין במיוחד, עשויה במתכונת "בנין" בעל שלושה קירות (דפנות), פעמים אף בצורת חזית בית-כנסת זעיר (לרמז בוודאי ל"חנוכת הבית"), בעל יסוד מוצק (ארבע רגלים). מנורה זו ניתנת איפוא בדרך כלל להעמדה ולא לתלייה. פרט מעניין הוא, כי במנורות כאלו מצויים תמיד שני "שמשים", הקבועים בצורה סימטרית בראש הדפנות הצדדיות. בבתי הקיבול שלהם, שנועדו לקביעת נרות – בניגוד לבזיכים המשמשים כלי קיבול לשמן – מקובל היה, לדעת חוקרים אחדים, להשתמש כבפמוטות להדלקת נרות שבת.

0.70 ל"י – מנורת כסף זקופה, מגרמניה, מהמאה הי"ז, ממזיאון ישראל. ליד מנורת החנוכה הקטנה הנקראת בפי כל – חנוכיה, ואשר נועדה לשמש בעיקר תשמיש מצווה ביתי, ידועה גם מנורת החנוכה הזקופה, הגדולה, בה משתמשים להדלקת נרות חנוכה

בבית־כנסת. המנורה הזקופה נזכרת לראשונה במאה הי"ב, ע"י ר' אברהם בן נתן הירחי, איש לונל שבפרובנס (צרפת).

מנורות אלו, שפיארו לפנים את אולמות התפילה בבתי־כנסת רבים באירופה (איטליה, הולנד, פולין, גרמניה ועוד) נקבעו תמיד ליד ארון הקודש. רובן עוצבו בצורה קלאסית, כלומר במתכונת המנורה הקדומה, המתוארת, בין השאר, בשער טיטוס ברומא; לפעמים אף קושטו כניהן בהתאם לתיאור המקראי, בכפתורים ובפרחים, ופה ושם גולפו בסיסיהן בצורת אריות זעירים רובצים, התומכים את כן המנורה.

עם חורבן יהדות אירופה והרס אוצרותיה האמנותיים־דתיים, לא נשתמרו ממנורות נהדרות אלו, אלא דוגמאות מעטות בלבד, שניצלו בשואה. ומנהג יפה הוא בישראל שמנורות זקופות כאלו, סמל חג החנוכה, מקשטות ומאירות בחג האורים (ובחג העצמאות, כשבמקום שמונה אורות נדלקים אז, כמובן, שבעה) לא רק חזיתות בתי־כנסת, אלא גם בנייני ציבור, בעיר, במושבה ובקיבוץ.

דוד דוידוביץ

nukkiya" designed as a religious article for home use, we find the massive upright Hanukka Candelabrum used for lighting candles in the synagogue. The standing candelabrum is first mentioned in the 12th century by Rabbi Avraham ben Natan Ha-Yarchi of Lunel in the French Provence.

These candelabra which once decorated the interiors of many synagogues in Europe (Italy, Holland, Poland, Germany, etc.) were invariably placed beside the Holy Ark. Many of them were classical design, that is to say in the form of the ancient candelabrum depicted on Titus' Arch at Rome and occasionally their branches were decorated following the biblical description of the candelabrum listed among the furnishings of the Tabernacle — with knop and flowers — while their bases are sometimes engraved in the form of tiny lions couchant supporting the branches of the candelabrum.

As a result of the annihilation of European Jewry and the destruction of their religio-artistic treasures, only a few examples of these delightful candelabra have been preserved. It is a charming Israeli custom to use these standing candelabra, symbols of the Hanukka festival, to decorate the facades of synagogues and public buildings in town, country and kibbutz and to illuminate them not only on the Festival of Lights but also on Independence Day (when seven of the eight candles are lit).

D. D.

הבולים צוירו ע"י צ. נרקיס. חל אביב

THE STAMPS WERE DESIGNED BY Z. NARKISS, TEL AVIV

of the classical arabesque). The use of the ancient Jewish motif of a pair of birds in heraldic setting known to us from ancient synagogue mosaics of the 1st century after the destruction of the Second Temple (in the ancient synagogue of Bet Alfa for example) or from the decoration of various religious ornaments from a later artistic period in the history of European Jewry reinforces this effect.

The Hanukka Lamps of Moroccan Jewry, like those of most Sephardic communities (Italy, Holland, and the Orient) are designed for hanging, not for standing. This lamp, therefore, is equipped with a loop fashioned in the form of a wheel with floral decorations, for hanging on the wall.

IL. 0.25 — An 18th century Polish brass lamp — from the Israel Museum collection.

During the 17th and 18th centuries, the Jewish communities of Eastern Europe produced Hanukka Lamps with their own typical decorative motifs. These decorative motifs, cast or moulded in brass, found their artistic expression principally in the agreeable heraldic designs such as pairs of lions, deer, birds, or serpents clasping the vial of oil (as in the lamp depicted on our stamp), or a Torah crown, tree of life, a seven-branched candelabrum, or other Jewish symbols — all this within a setting of leaves and flowers serving as a pleasant background to the back, and occasionally side panels of the lamp. We find a definite trend on the part of the anonymous creators of these lamps to beautify them with rich ornamentation taken from the plant and animal kingdoms, architectural motifs, and typical Jewish symbols as in the murals frequently found on the woodwork of synagogues, stone carvings on tombstones, or the special paper decorations for the festival of Shavuot.

In contrast to the Hanukka Lamps of Spanish and Oriental Jewry, the lamps of the Ashkenazi Jews in general, and those of Polish Jewry in particular, are constructed in the form of a "building" with three walls (the panels) sometimes in the form of the facade of a miniature synagogue (to call to mind the "rededication of the Temple") resting on a base with four legs. This lamp is normally meant to be stood up, not hung, and an interesting feature of such lamps is that they always come with two "servant lamps" positioned symmetrically atop of the side panels. According to some scholars, their cups which are designed to hold candles — unlike the cups serving to hold oil — were used as Shabbat candlesticks.

IL. 0.70 — A 17th century German silver standing lamp — from the Israel Museum collection.

Alongside the small Hanukka lamp generally known as a "Han-

HANUKKA LAMPS

On the 25th of Kislev of each year, every Jewish household kindles Hanukka candles to commemorate the victory of the Hasmoneans, the miracle of the vial of oil, and the rededication of the Temple by Judas Maccabeus. The Festival lasts eight days in all and each night the lights are ceremoniously lit. It is not surprising, therefore, to find the Hanukka Lamp figuring most prominently on the list of traditional religious articles commonly to be found in the possession of Jews throughout the world.

We can assume that in former times, tiny lamps were placed side by side, each with its own orifice for the oil and the wick, and that these were the first examples of the "Hanukka Light" mentioned in the Talmud. In the course of time, the Hanukka lamp underwent a process of transformation from the early clay and stone lamps to the brass, bronze, earthenware, and silver candelabra of our own day.

The Hanukka Lamp, in common with similar objects of art that have evolved over many generations, such as synagogues, tombstones, spice boxes, inscriptions, etc. provide an interesting and often pleasing synthesis between old Jewish motifs based on ancient tradition and current local stylistic influences.

The Hanukka Lamp has come down to us in a rich variety of materials, styles, and craftsmanship and a study of the shape of their panels, cups, the "shamash" (servant lamp), their architectural elements and ornaments, the motifs taken from the world of flora and fauna, symbols, inscriptions, the depiction of personages, enables us to follow, with ease, the development of this particular religious object and the evolution of the artistic tastes of their anonymous creators from the days of the Talmud to the revival of the State of Israel.

This new series of stamps depicts a number of differing styles of Hanukka Lamps.

IL. 0.12 — An 18th–19th century Moroccan brass lamp typical of those found among Moroccan Jewry — from the Israel Museum collection.

From an architectural point of view, the row of eight apertures on the back panel and the identical number of horseshoe-shaped cups bear eloquent witness to the influence of Arabic-Moslem architectural themes. On the other hand, the ornamentation bears witness to the existence of a rich, centuries-old local Jewish artistic tradition illustrated by the delightful intertwining of the delicate ornamental bands above and below the apertures, which bring to mind the intertwining of the "Jewish" arabesque (differing from the Moslem arabesque in the predominance of its floral motif, as compared with the typical geometric motif